

Zelenka, Miloš

Interpretační pohled na českou a slovenskou modernu meziválečného období

Slavica litteraria. 2023, vol. 26, iss. 2, pp. 179-181

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2023-2-20>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79451>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20240202

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Interpretační pohled na českou a slovenskou modernu meziválečného období

Miloš Zelenka (České Budějovice)

Zuzana Kopecká: *Symptómy literárnej moderny v slovenskej a českej medzivojnovnej próze*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, v. v. i. – Veda, 2022. 224 s. ISBN 978-80-224-1969-7.

Mladá slovenská literární historička Zuzana Kopecká se pod vedením své školitelky Márie Bátorové pokusila o analýzu relevantních znaků literární moderny prostřednictvím interpretací vybraných klíčových děl slovenské a české meziválečné prózy (J. Hrušovský: *Muž s protézou*, 1925; J. Weiss: *Dům o 1000 otcích*, 1929; E. Hostovský: *Ztracený stín*, 1931 a J. Čiger Hronský: *Pisár Gráč*, 1940). Původně obhájená disertační práce přerostla v obsahově a kompozičně vyvážený text, který v desíti kapitolách zachovává funkční poměr mezi teoretickou a aplikační složkou. Je možné ocenit vhodně zvolený název: autorka nezkoumá prózu moderny, ale její symptomy, a navíc se správně vyhnula dnes modernímu, avšak zavádějícímu pojmu „marker“ (či „markery“), který se používá např. při identifikaci „stop“ literárního směru. V prvních pěti teoreticky laděných, avšak jen stručně načrtnutých kapitolách (*Individualita autorského štýlu v literárnej moderne, K filozofickému diskurzu literárnej moderny, Literárna moderna, Historický kontext slovenskej a českej moderny v medzivojnovnom období a Slovenské a české literárnovedné prístupy k vymedzeniu moderny*), Kopecká správně připomíná terminologickou složitost a sémantickou variabilitu při pokusech o „uzávorkování“ literární moderny. Ta v českém či slovenském případě nepředstavuje konkrétní, pregnantně vymezenou epochu v periodizaci národních dějin, ale spíše jistou „žánrovou linii“, objektivně aktualizovanou po roce 1918, na kterou autor-ský subjekt citlivě reaguje „sebezpozorujícími“ reflexemi, introspektivním zdůrazněním existenčního ohrožení vlastní identity. To se potom odráží, jak Kopecká uvádí, v narativních strategiích, v aktualizaci chaosu a fragmentárnosti,

v pojetí postavy a jejím pohybu v alternativním prostoru. Za cenné považují naznačení jednotlivých přístupů k vymezení moderny v českém a slovenském literárněvědném diskursu. V slovenském kritickém kontextu zejména Michal Gáfrík tento pojem vztahuje k modernizaci realistické prózy Vajanského a ke Kukučínovu realismu.¹ V českém kontextu zřejmě není možné přijmout tvrzení o „nové moderně“, které je sémanticky a pojmově neurčité a kterému chybí komparativní perspektiva.² Spíše zde platí Chvatíkův koncept romantické a antiromantické moderny a Wollmanovo komparativní pojetí upozorňující na žánrové pozadí středoevropského uměleckého vývoje.³ U Kopecké je evidentní, že se inspiruje rozšířením topologického pole sémantických možností moderny, kterou vidí jako časově volnější „meziliterární síť“, v níž konkrétní symptomy moderny by bylo možné na jedné straně dohledat třeba u K. H. Máchy či J. Krále, na straně druhé „*prítomnosť symptómov literárnej moderny sa nekončí paralelne s koncom medzivojnovného obdobia [...]*“ (s. 42). Toto pojetí intenzivněji koreluje s moderním náhledem na středoevropský literární vývoj, který se realizuje v prolínajících se „vlnách“, necharakterizují ho – až snad s výjimkou polského písemnictví – hodnotové zlomy či ostré kontury.

Podle mého názoru je třeba si uvědomit specifčnost středoevropského, slovansko-neslovanského vymezení moderny (monotematické číslo

1 Srov. GÁFRÍK, Michal: *Próza slovenskej moderny*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1993.

2 Srov. PAPOUŠEK, Vladimír a kol.: *Dějiny nové moderny I–III*. Praha: Academia, 2010–2017.

3 WOLLMAN, Slavomír: *Slovenská literární moderna*. Slavia 57, 1988, č. 1, s. 1–5.

časopisu *Slavia Moderna ve slovanských literaturách*, 1988, č. 1), které s odkazem na *Slovesnost Slovanů* (1928) od Franka Wollmana klade modernu do let 1890–1930 s tím, že její „středoevropskost“ a analogické symptomy se nejvíce projevují zejména v próze. Téměř ve všech slovanských zemích moderna je původně hanlivým termínem – např. v českém prostředí ho pejorativně první použil lumírovec Jaroslav Vrchlický, když se v polemice s F. X. Šaldou zastal svých epigonských soupeřů. Vrchlický zároveň reagoval na spisek H. Bahra *Zur Kritik der Moderne* (1890), kde byl tento pojem poprvé literárněhistoricky komentován. Nejdříve se symptomy moderny ukazují v poezii a v politických postojích značně nesourodých skupin, od roku 1918 začínala však dominovat próza, která v časové následnosti v sobě komplementarizuje jednotlivé -ismy. Toto nastupující umění si již počátkem devadesátých let 19. století klade postulát „novosti“, „nové krásy“ (F. X. Šalda: *Nová krása, geneze a její charakter*) a promítá se do názvu časopisů: *Moderní revue* v Čechách, *Zora* na Ukrajině, *Nova doba* v Chorvatsku apod. Společným znakem se stává hledání dalších cest ke „světovizaci“ národního. Pro Slovensko v tomto případě platí jistý fázový posun, i když je zde také přítomen model evoluce ve slovanských literaturách, který je charakterizován intenzivní hybridizací stylových projevů a literárněměrovou diskontinuitou (involution), transponující časové následnosti v synchronní koexistenci rozmanitých poetik. Lze zde odkázat na práce o středoevropské moderně německého slavisty a komparatisty W. Koschmala.⁴ Z této skutečnosti vyplývá i částečné překrytí moderny s avantgardou v její postfázi.

V analytických partiích (6.–10. kap.) vyzdvihují, že autorka nepodává klasické, monotematicky laděné „portréty“ autorů a uzavřené interpretace, ale prostřednictvím již připomenutých kategorií (*Pohyb v alternatívnom priestore, Transformácia identity..., Naratívny aspekt moderny, Od homogenity k fragmentárnosti a Umenie mentálnych obrazov...*) srovnává jednotlivé texty, které

přes svou příbuznost nelze spoutat apriorním schématem. Analogické rysy Kopecká spatřuje v pocitech ohrožení, odcizení subjektu a jeho vztahu ke světu, ve střídání časových linií a narativních perspektiv, zatímco odlišnosti vyplývají z autorských postojů, z filozofického řešení ontologické problematiky lidského subjektu, který rozdílným způsobem reaguje na existenci v ohrožení. U všech zvolených textů je evidentní, že hlavní postavy se vyrovnávají s existenciální traumatizací vlastní zkušenosti reagující na první světovou válku. Samozřejmě, bylo by možné diskutovat o volbě jednotlivých autorů a „reprezentativnosti“ zvolených textů, které nejsou zároveň jisté symptomy poetiky expresionismu. Možná by bylo ideálnější, kdyby autorka volila analogické žánrově-estetické označení, tj. že by srovnávala třeba románovou grotesku, románovou satiru, románovou alegorii, románovou utopii apod.

V případě slovenských textů *Muž s protézou* od J. Hrušovského představuje vrcholné dílo meziválečného období, které se zbavilo žurnalistických postupů, obdobně *Pisár Gráč* (1940) od J. Cígera Hronského je tvarovým experimentem s groteskním viděním, jemuž z hlediska časové problematiky předchází román *Chlieb* (1931). Ten by byl asi pro svou synchronnost formálně z mimoliterárního pohledu výhodnější. Otázkou však zůstává, jakou důležitost klást datu 1939 ukončujícímu meziválečnou prózu. V případě volby novely *Ztracený stín* (1931) od E. Hostovského by více připadala v úvahu analýza prózy *Danajský dar* (1930), kde komplex méněcennosti rovněž vyrůstá z prožívání první světové války, ale je méně zatížen vědomím nadčasovosti a rasové odlišnosti a z ní plynoucí složité společenské asimilace. Nejlepší analýzy Hostovského díla v českém prostředí ve svých textech podal František Kautman.⁵ Rovněž by bylo zajímavé do budoucna komparovat text s filmovou adaptací téhož textu pod názvem *Vyděrač* (1937), kde na scénáři se podílel sám Hostovský a s nevelkým časovým odstupem změnil akcenty toposu

4 Srov. KOSCHMAL, Walter: *Slovanské literatury – alternativní model evoluce?* Svět literatury, 1995, č. 9, s. 1–17.

5 KAUTMAN, František: *Návrat Egona Hostovského*. Praha: Protis, 1996.

cizince mezi lidmi. Weisssova románová prvotina *Dům o 1000 patrech* je zřejmě asi ze zvoleného souboru nejvíce fantastním a utopickým textem bez historického pozadí. Přesto však česká kritika (E. Charous, J. Opelík, M. Schulz ad.) se domnívala, že jde o reakci na subjektivní zkušenost z první světové války. Weisssova románová prvotina vyšla v dalším vydání, ve zcela nové realitě 1948, a došlo zde k výrazným sémantickým posunům, které signalizují autorův posun ve vnímání symptomů moderny.

V této souvislosti adresují Kopecké snad jedinou závažnější výtku, a to, že se ve svých analýzách nepokusila rekonstruovat recepčně-estetický horizont, tj. že nezachytila ohlasy dobové literární kritiky, která se s pojmem moderny stále vyrovnávala. Jak např. o Hostovském, tak i o Weissovi referovaly osobnosti typu teoretika expresionismu Františka Götze, romanisty Václava Černého ad. Tato „sít“ dobového, literárněkritického diskursu by totiž mohla přispět k podepření autorčiných tezí o sémantické a formální variabilitě fenoménu zvaného moderna. Důležité by bylo důsledně manuskriptologicky

vycházet i z prvního, resp. časopiseckého vydání a sledovat proměny narůstajícího významu v procesu psaní (metoda genetické kritiky – manuskriptologie). Zejména Weiss své texty neustále komentoval a měnil, tudíž se transformovalo jeho pojetí modernosti (rozdíl ve vydání 1929 a 1990). Ze seznamu pramenů je však zřejmé, že kandidátka jako východiskové znění zvolila vydání v Melantrichu z roku 1990.

Monografie Zuzany Kopecké celkově představuje interdisciplinárně koncipovaný text, založený na interpretačním „textocentrickém“ přístupu, který je doplňován sondami do historicko-filozofického, resp. sociálně-politického kontextu. Její přínos spatřuji v tom, že monografie vstupuje do kontinuální diskuse o smyslu moderny, byť jen z hlediska jistého „předporozumění“. Nesporně však potvrzuje, že moderna je mnohorozměrným pojmem, k němuž musíme přistupovat s komparativním podtextem a s vědomím, že výpovědní hodnota interpretovaných děl – řečeno slovy autorky – symptomaticky ukazuje na autentickou zkušenost „*celej generácie poznačenej vojnou*“.

prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

Katedra slovanských jazyků a literatur

Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita

Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice, Česká republika

zelenka@pf.jcu.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.